

s Kantom píše a hovorí, ale príspevky by mali byť podnetom nášho intelektuálneho rozvoja, progresu osobnosti na úrovni individuality i spoločenskej pôsobnosti, ako aj progresu ľudskej spoločnosti.

Marek Stachoň

Marek Stachoň
Katedra filozofie FF PU
ul. 17. novembra 1
Fi-De IV. ročník
Prešov
SR

KULTÚRNA GRAMOTNOSŤ ZO SOCIÁLNOPSYCHOLOGICKEJ PERSPEKTÍVY

OLGA ZÁPOTOČNÁ: *Kultúrna gramotnosť v sociálnopsychologických súvislostiach*. Bratislava, Album 2004, 121 s.

Postmoderná kultúra priniesla zmeny, ktoré si vyžadujú nevyhnutné posuny v chápaní gramotnosti na poli teórie i edukačnej praxe. Hovorí sa predovšetkým o rozširovaní gramotnosti ako pojmu, o zdôrazňovaní jej funkčnosti v sociálnom a kultúrnom kontexte či pribúdanie a znásobovanie oblastí a sfér fungovania gramotnosti súčasného človeka. Jednou z najvýznamnejších sa koncom minulého storočia stala oblasť využívania počítačov a výrazy ako "počítačová" alebo "informačná" gramotnosť sa veľmi rýchlo stali najfrekvencovanejšie používanými adjektívami gramotnosti. S postupujúcou komputelizáciou pribudli aj mnohé ďalšie, napr. "technologická", "internetová", "elektronická", "multimediálna", hovorí sa aj o "civilizačnej", "novej" alebo "druhej" gramotnosti, či dokonca "post-gramotnosti". Nápor informácií kladie nároky na myšlienkové spracovanie informácií, čo si vyžaduje nové zručnosti a spôsobilosti, ťažisko sa presúva na úplne iné stratégie a myšlienkové operácie, čo kladie nároky na rozvoj kritického myslenia, schopnosť prísnejšie zhodnocovať zdroje informácií. Okrem zvyšujúceho sa množstva informácií dochádza i k zmenám ich kvality; v rámci nových médií a hypermédií sa produkujú informácie nového charakteru, nielen textové, ale aj intertextové a hypertextové, prepojené na iné texty, internetové stránky a multimédiá, zahŕňajúce aj zvukové grafické a vizuálne podnety. Zmeny, ktoré prinášajú nové žánre, majú charakter posunu od lingvistických materiálov k semiotickým a polysémickým; texty zároveň zahŕňajú nové jazykové formy, novú gramatiku, popri lingvistických aj extralingvistické informácie, vyžadujú metajazyk, ktorý ďaleko presahuje hranice tradičných praktík čítania a písania. Teória gramotnosti – koncept toho, čo znamená "byť gramotný" – si vo veku informačných technológií vyžaduje ďalšiu analýzu a rekonštrukciu. Namiesto úzkeho disciplinárneho prístupu sa zdôrazňuje potreba transdisciplinárneho prístupu ku skúmaniu gramotnosti ako komplexného, mnohorozmerného, mnohoúrovňového a multidimenzionálneho spoločenského fenoménu.

Monografia psychologickej Olgy Zápotočnej *Kultúrna gramotnosť v sociálno-psychologických súvislostiach* je cenný príspevkom do aktuálneho diskurzu o týchto otázkach domácej proveniencie. Erudovaným spôsobom v nej sprístupňuje nový pohľad na utváranie gramotnosti, ktorý v porovnaní s tradičným chápaním rozširuje vekové kontinuum psychogenézy gramotnosti v individuálnom vývine, zasadzuje ho do kontextu celoživotného formovania gramotnosti ako procesu aktívneho sebazvedelávania a nadobúdania vlastnej kultúrnej identity. Kategóriu gramotnosti poníma nielen v individuálno-vývinovom a kognitívnom, ale aj širšom sociálnom a kultúrnom kontexte, pričom formovanie kultúrnej gramotnosti chápe ako proces prebiehajúci v podmienkach autentickej sociálnej a komunikačnej praxe jednotlivca, ktorý na ňom spočiatku participuje a neskôr ju aktívne modeluje. Prezентuje aj odbornú diskusiu a ponúka syntézu teoretických východísk reprezentatívnych modelov gramotnosti, pričom naznačuje aj ich potenciálne dopady na súčasnú vzdelávaciu prax.

Uhol pohľadu, ktorý autorka zvolila, nazerá na gramotnosť zo sociokultúrnej perspektívy, prostredníctvom ktorej ju ukazuje v plnej bohatosti významov, aké sa jej v spoločnosti a kultúre pripisovali v minulosti, aké dominujú v súčasnosti a aké bude nadobúdať podľa očakávaní v budúcnosti. Sociokultúrny prístup ku gramotnosti reflektuje v princípe všetky doterajšie uhly pohľadu na gramotnosť, chápe ich v súvislostiach a vzájomných vzťahoch, v spoločenskom a kultúrnom kontexte. Východiskové v jej prístupe je presvedčenie o sociálnom konštruovaní gramotnosti; vyzdvihuje fakt, že sociálny konštrukcionizmus ju svojím "obratom k jazyku" povyšuje na kľúčovú kultúrnu kompetenciu človeka a opúšťa jej zjednodušené chápanie ako bližšie nešpecifikovanej schopnosti čítať a písať. Uvedomuje si povahu pojmov ako sociálnych konštrukcií v ich nevyhnutnej väzbe na či už širší, alebo užší spoločenský a kultúrny kontext a z toho prameniacu mnohoznačnosť, relatívnosť, subjektívnosť, ale i otvorenosť významov jazykových foriem a komunikačných aktov, potreby ustavičného vyjednávania a overovania týchto významov v danom sociálnom kontexte, v živom sociálnom dialógu, čo považuje za podmienku a priamu súčasť gramotnosti ako sociálne relevantného chápania pojmov, adekvátneho komunikovania významov, t. j. spoločensky a kultúrne kompetentného (gramotného) používania jazyka.

Aj keď, ako na to upozorňujeme samotná autorka, sociokultúrna dimenzia gramotnosti sama osebe nemôže byť postačujúcim modelom, v porovnaní s ostatnými všeobecne akceptovanými dimenziami (individuálnou – kognitívno-vývinovou, lingvistickou, všeobecno-didaktickou) zostávala v úzadí. V dynamike súčasnosti, ktorá prináša rozsiahle spoločenské zmeny a procesy globalizácie a integrácie zvyrazňujú kultúrnu diverzitu, pričom technológie pôsobia ako katalyzátor toho všetkého, sociokultúrna a diskurzívna dimenzia treba mať podľa jej názoru čoraz viac na zreteli.

Olga Zápotočná podčiarkuje, že zo sociokultúrneho uhla pohľadu je gramotnosť v princípe vždy gramotnosťou kultúrnou. Reflektuje, akceptuje, je adaptovaná, prípadne umožňuje aktívne zapájanie do určitého kultúrneho priestoru, t. j. gramotnosti situovanej v danom sociálnom a kultúrnom kontexte, resp. gramotnosti ako výsledku kultúrnej transmisie – prenosu kultúrnych vzorcov gramotného správania prostredníctvom sociálnej interakcie. Tým je naznačená istá miera relatívnosti, ktorá je potrebná na rozlíšenie medzi kultúrne špecifickou gramotnosťou a makrokultúrnou či kozmopolitnou gramotnosťou vrátane vnútrokultúrnych rozdielov vo väzbe na určité subkultúry či

mikrokultúry. V každom prípade ide o rozdiely zahrňujúce otázku miery aj kvality. Kultúrna gramotnosť reprezentovaná vzdelávacími obsahmi sa formuje sprostredkovaním modalít ľudského myslenia a verejného konania, variantov základných diskurzívnych praktík, ktoré charakterizujú kultúrne bytie konkrétneho spoločenstva. Osvojovanie si kultúrnej gramotnosti predpokladá zvládnutie týchto modalít a praktík ako nástrojov kultúrnej existencie človeka, pričom v tejto podobe by mali vystupovať v obsahu vzdelávania. Vzdelávanie ako osvojovanie si kultúrnej gramotnosti vystupuje ako faktor, ktorý jednak zabezpečuje kontinuitu s kultúrnou tradíciou (minulosťou a prítomnosťou), a súčasne v sebe obsahuje potencie kultúrnej reprodukcie a obnovy novou generáciou.

Takto poňatá gramotnosť zahrňa celý rad štruktúr, počnúc individuálnymi zručnosťami, schopnosťami a vedomosťami cez sociálne praktiky a funkčné kompetencie až po ideologické a politické ciele. Jej funkčnosť potom spočíva v schopnosti efektívne sa zapájať a participovať na rozličných skupinových a spoločenských aktivitách, vyžadujúcich používanie gramotnosti, v schopnosti samostatne využívať gramotnosť v prospech vlastného individuálneho rozvoja i rozvoja spoločnosti. Identifikovanie špeciálnych oblastí gramotnosti, resp. vymedzovanie špecifických gramotnostných kompetencií uplatňovaných v určitých oblastiach života spoločnosti a v určitých oblastiach ľudského poznania sa v poslednom čase stáva veľmi populárnym a bohatým zdrojom rozširovania funkcií gramotnosti. Aktívna gramotnosť je nevyhnutnou podmienkou akéhokoľvek progresu civilizácie a kultúry, s čím čiastočne súvisia už aj otázky spoločenského vplyvu a moci, ktoré do chápania gramotnosti vnášajú osobitný rozmer, v rámci ktorého je podstatným kritériom to, do akej miery je jednotlivec schopný prostredníctvom vlastnej gramotnosti ovplyvňovať spoločenské dianie. Gramotnosť vrátane miery a úrovne jej uplatňovania má rozhodujúci vplyv na spoločenský status človeka v tej-ktorej kultúre, hoci úroveň gramotnosti nemusí byť automaticky priamo úmerná spoločenskému postaveniu. V súčasnosti sa otázky "spoločenského statusu a prestíže" na jednej strane a úrovne gramotnosti na druhej strane stávajú mimoriadne aktuálnymi práve v súvislosti s "počítačovou" či "informačnou" gramotnosťou, ktorá významne ovplyvňuje sociálnu stratifikáciu spoločnosti, napr. v zmysle zvýrazňovania generačných a iných statusových rozdielov v závislosti od prístupu k informačným technológiám a pod.

Aj keď je knižka Oľgy Zápotočnej rozsahom nevelká, kvalifikovane nás prevádza širokou škálou problémov, na ktoré naráža súčasné úsilie o koncipovanie nových prístupov k vzdelávaniu v kontexte zmien v chápaní samotnej gramotnosti, pričom sa jej v potrebnej hĺbke darí postihnúť konceptuálnu rozmanitosť a bohatosť problematiky.

Blanka Šulavíková

PhDr. Blanka Šulavíková, CSc.,
KVSBAK SAV
Dúbravská cesta 9
813 64 Bratislava
SR
E-mail: ksbkblan@savba.sk